

ASPECTE PRIVIND PROBLEMA EVREIASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT

Nicolae Marcel Morar

Rolul economic și social al evreilor, implicarea acestora în relațiile politice internaționale din zona Transilvaniei au fost reliefate -și procesul continuă - de materiale documentare încă din epoca medievală.

În ciuda tuturor vicisitudinilor, evreii au obținut o puternică poziție economică, suficient de stabilă pentru a putea face, în jurul anilor 1900, presiuni în sprijinul emancipării lor prin educație¹ și prin influență politică.

Înainte de primul război mondial antisemiții din România aduceau evreilor patru acuzații principale: a) sunt prea mulți; b) sunt noi veniți; c) refuză asimilarea; d) exploatează pe români și în special pe țărani.

Până în preajma anilor 1920 nu a existat o mișcare antisemită importantă în România. Grupările antisemite care și-au făcut apariția în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea nu au contribuit în mod deosebit la persecutarea evreilor. Influența lor în acest domeniu era secundară și uneori chiar și guvernele românești se desolidarizau de activitatea lor².

Sfârșitul primului război mondial găsea România cu un teritoriu și o populație crescute în mod considerabil. O componentă demografică importantă a noii României o constituiau și evreii (3,5% din populația Transilvaniei³; rezultatele recensământului efectuat pe baza dispoziției Consiliul Dirigent în 1920 a stabilit pe teritoriul Transilvaniei un total de 181.340 de evrei, dintre care 50,50% populație urbană⁴; după alte surse în 1920 existau în Transilvania și Banat 186.760 de evrei)⁵.

Evenimentele politice din 1918 și din anii imediat următori au determinat un fenomen important: pătrunderea în teritoriul frontierelor românești a unui număr mare de dezrădăcinați evrei din teritoriile rusești sau austro-ungare. Așa cum aprecia Francisco Veiga: "Chiar și comunitatea iudaică română a ajuns să fie socotă de alăturarea noilor contingente"⁶.

O mare parte dintre evreii din noile ținuturi nu puteau să se simtă decât "dezrădăcinați în cadrul dezrădăcinării lor"⁷ fiind puși în situația să se integreze, peste noapte, într-un stat față de care nu aveau motive de simpatie deosebită.

În condițiile în care naționalismul românesc găsea, după realizarea României Mari, un câmp larg deschis și un teren de acțiune propice, noii supuși evrei manifestau, în majoritatea lor, o atitudine ostilă față de statul român⁸.

Evreii din Transilvania, aflați în avangarda politicii de maghiarizare, maghiari loiali, cu o considerabilă putere economică "au împiedicat principalele eforturi de a româniza orașele din Transilvania, menținând școli ungurești, ziarele, limba și administrația din orașe și astfel, justificând acuzația națională românească: un evreu, în orice tabără s-ar afla, este un dușman al românismului"⁹.

Referindu-se la atitudinea acestora, Iuliu Maniu spunea: "Evreii din Transilvania au privit întotdeauna spre Budapesta"¹⁰.

În aceste condiții, evreii din Transilvania s-au simțit în toamna anului 1918 într-o stare de insecuritate, fapt pentru care și-au constituit organisme politice proprii.

După ce, în anul 1917, *declarația Balfour* fusese un prim pas concret către constituirea statului Israel, influența sionismului a sporit în mod considerabil în anii '20, având loc o afirmare a identității național-culturale proprii și a idealului politic sionist¹¹.

În Transilvania și Banat, pionierii și precursorii sionismului inițiază, în noiembrie 1918 la Cluj și în decembrie, la Timișoara, adunări la care participă mai multe mii de evrei, revendicându-se asigurarea drepturilor minoritare și crearea statului evreiesc¹².

Servind aceeași idee, la Cluj lua ființă Uniunea națională a evreilor din Transilvania, menită să reprezinte și să lupte pentru interesele evreimii din Transilvania și Banat.

Uniunea națională a evreilor din Transilvania a întreprins acțiuni de consolidare a pozițiilor sionismului. În vederea orientării opiniei publice evreiești, apărea la Cluj, din decembrie 1918, săptămânalul și apoi cotidianul "Uj Kelet", sub conducerea redactorului-șef dr. Ernest Marton. Ziarul a fost interzis în septembrie 1940.

Rețeaua școlară ebraică *Tarbut* și-a asumat misiunea educației tineretului evreiesc în formare; au luat ființă organizații de tineret cu scopul pregătirii membrilor lor în vederea emigrării¹³.

În anii 1920-1940, Uniunea națională a evreilor din Transilvania a organizat cu succes activitatea sionistă pe teritoriul Transilvaniei și Banatului în interesul Palestinei și al poporului evreu. În 1930 biroul central al Uniunii a fost mutat din Cluj la Timișoara, în timp ce la Cluj și-a inaugurat sediul Partidul Evreiesc¹⁴.

Perioada interbelică a marcat o puternică afirmare a elementului evreiesc în viața economică și socială, în cultură, presă și învățământ. Există dovezi ale posibilităților oferite de un cadru legislativ, nu lipsit de unele carențe dar, în esență, corespunzător standardelor instituite de noua organizare a Europei după primul război mondial. Pe măsura ascensiunii fascismului, a extremei drepte în Europa, se înmulțesc și în România semnele cristalizării unor orientări antisemite

de o virulență care depășea net, prin obiective și metode, antisemitismul tradițional de tip predominant economic și cultural, al perioadei antebelice¹⁵.

După victoria nazismului în Germania, presiunile antievreiești se intensifică extinzându-se și în planul legislativ, prima lege vădit antievreiască fiind adoptată de guvernul Goga-Cuza și anume legea revizuirii cetățeniei¹⁶.

Izbucnirea războiului, în iunie 1941, a transformat măsurile violente dintr-o excepție într-o practică de masă. După semnalul dat de pogromul de la Iași și de “trenurile morții” din Moldova, au urmat în toamna anului 1941 masacrarea sau deportarea în masă în Transilvania a evreilor din Basarabia și Bucovina, considerați “evrei străini” și declarați în bloc elemente favorabile “dușmanului bolșevic”¹⁷. Etichetarea nu era lipsită de o bază reală, exagerată fiind doar extinderea ei la masa întregii comunități de evrei.

În vara și toamna anului 1942 erau pregătite planurile pentru deportarea în masă în lagărele de exterminare din Polonia a evreilor din vechea Românie și din sudul Transilvaniei.

În Transilvania de Nord, intrată sub administrația Ungariei în urma Dictatului de la Viena din august 1940, cei 151.125 evrei înregistrați de recesământul din 1941 au fost supuși legislației antievreiești introduse de câțiva ani în Ungaria: prima lege privitoare la evrei (XV/1938) reducea numărul evreilor admiși în diferite domenii de activitate la 20%; a doua lege (IV/1939) limita prezența evreiască în viața publică și economică; a treia (XV/1941) era o lege rasială, oprind căsătoria dintre evrei și neevrei¹⁸.

Ocupația germană, intervenită în martie 1944 și instalarea guvernului Szálasi au precipitat lucrurile spre deznodământul ghetozării și apoi deportării în ritm accelerat, până în iunie 1944, a 131.633 de evrei din Transilvania de Nord, cu scopul final al masacrării lor în lagărele de la Auschwitz și Maidanek.

Pe baza indicațiilor lui Adolf Eichmann au fost elaborate amănuntele privind deportarea evreilor, Transilvania de Nord fiind împărțită în două circumscripții de intenvență, cu centrele la Cluj (nr. IX) și Târgu Mureș (nr. X)¹⁹.

Operația de ghetizare a început în Transilvania de Nord la 3 mai 1944 și a durat aproximativ trei săptămâni. Concentrați mai întâi în ghetouri “provinciale”, evreii cunoșteau apoi ghetourile “centrale” de unde erau apoi deportați, mai ales în direcția Kosice-Csap²⁰.

Evreii din Transilvania de Nord, declarați “străini” de Oficiul Central Național de Control al Străinilor (KEOKH) au fost executați de armata germană și ungară la Kamenetz-Podolsk, în 27-28 august 1941. În 16-17 septembrie 1944, armata ungară care se retrăgea de pe teritoriul Transilvaniei a măcelărit comunitatea evreiască de la Sărmaș în pădurea Șoșcut din apropiere²¹.

Din această scurtă prezentare se pot sublinia unele concluzii:

1. În secolul al XIX-lea exista în România un antisemitism mai mult la nivel mental, având în primul rând cauze economice, măsurile antisemite fiind în principal expresia unor elite cu slabă putere economică. La aceasta se adaugă

impactul emoțional provocat naționaliștilor români, prin faptul că independența țării lor a fost supusă la presiuni pe care minoritatea evreiască le activase în exterior.

2. Antisemitismul începutului de secol al XX-lea este, în mare parte, fenomen de concurență economică și de tristă invidie, consecință și conștiință a incapacității proprii. Apare însă un paradox: antisemitismul concurenței economice vrea dispariția concurentului evreu, dar suferă de pe urma dispariției consumatorului evreu.

3. După 1918, problema “asimilării” într-un sistem unitar a unui atât de mare număr de locuitori minoritari între granițele României reîntregite, diferențele de cultură politică, economică, educațională, atitudinea de cele mai multe ori ostilă a minorităților (determinată și de greutățile procesului de integrare) duc la o accentuare a divergențelor dintre majoritari și minoritari.

4. În perioada interbelică - până în anul 1938 când antisemitismul devine politică de stat, odată cu introducerea primelor legi antievreiești²² măsuri antisemite au la bază asimilarea evreului cu comunismul, evreul fiind considerat responsabil la intenția sau chiar de trădarea intereselor României Mari.

Totuși, cel mai numeros grup din cadrul minorității evreiești nu a intrat în jocul comuniștilor. Fiind meseriași și comercianți, diplomați, medici și avocați, făcând parte din burghezia industrială și financiară, ei aveau o gândire și o orientare liberală.

5. Fiind în bună măsură, un segment de populație instruită, cu funcții de răspundere în mâinile lor, evreii au împiedicat, prin diferite acțiuni, introducerea unei administrații românești în teritoriile unite în 1918 cu România, provocând o puternică reacție a majoritarilor.

6. Perioada anilor 1918-1920 a determinat un adevărat exod al populației evreiești, cu consecințe negative: criză acută de locuințe, șomaj și speculă.

7. Fără o elită educată, românii nu puteau pretinde posturi decizionale. Evreii constituiau o “amenințare” colectivă, mai ales după ce posibilitatea de a căpăta drepturi cetățenești depline îi înscria în libera concurență și le deschidea porțile universităților. Studenții evrei erau considerați o amenințare, nu atât prin număr, cât prin calitatea lor. Prezența acestora în facultăți ca medicina și dreptul, provoca nemulțumiri mai ales în cazul acesteia din urmă, calea tradițională a inteligenței creștine către funcții.

8. La adâncirea contradicțiilor un rol important l-a avut lipsa unei informări corecte, majoritatea informațiilor despre evrei fiind primite prin vechile sisteme de propagarea știrilor (biserica, școală, întruniri).

9. O stare de tensiune politică, de suspiciune, de teamă, prejudecățile și formele mentale tradiționale nu au ajutat la rezolvarea crizei de încredere.

Dimpotrivă, aceasta s-a adâncit, culminând cu politica de eliminare a evreilor din societatea românească de la sfârșitul deceniului trei și începutul deceniului patru.

Nu trebuie uitat însă că politica regimului antonescian în soluționarea problemei evreiești nu a urmat ferm politica “soluției finale” aplicată de naziști în Germania, în țările cucerite și ocupate de aceasta. Chiar mai mult, guvernul român a permis și a înlesnit evadarea evreilor spre Palestina. În adresa sa, datată martie 1943, guvernul român comunica germanilor că “pentru rezolvarea finală a problemei evreiești din România există - după părerea noastră - o singură soluție: emigrarea”²³.

Este una dintre explicațiile faptului că 57% din evreii români au supraviețuit războiului, ceea ce a reprezentat cel mai mare procentaj de supraviețuitori din țările Europei Centrale și de Est²⁴.

NOTE

1. Nicolaus M. Nagy - Talavera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*, Ed. Hasefer, București, 1996, p. 70.

2. Jean Ancel, *Trăsături ale antisemitismului în România (1919-1944)*, în *Anale de istorie*, XXXIV, 5, 1988, p. 126.

3. Gheorghe Iancu, *Majorități și minorități în Transilvania la sfârșitul primului război mondial*, în *AIIC*, XXXII, 1993, p. 211.

4. Eugen Glück, *Populația evreiască din Transilvania (1688-1920)*, în *AIIC*, XXXI, 1992, p. 160.

5. Moshe Carmilly - Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, București, 1994, anexa II.

6. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, București, 1995, p. 61.

7. *Ibidem*; vezi și Cătălin Turliuc, *Naturalizarea evreilor în România 1918-1924*, în *AIIC*, XXXIV, 1995, p. 91.

8. Nicolaus M. Nagy - Talavera, *op. cit.*, p. 354.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 319.

11. Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 211; Francisco Veiga, *op. cit.*, p. 62.

12. M.C. - Weinberger, *op. cit.*, p. 158.

13. *Ibidem*, p. 159.

14. *Ibidem*, p. 160.

15. L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 84.

16. *Ibidem*, p. 85.

17. *Ibidem*, p. 86.

18. M.C. - Weinberger, *op. cit.*, p. 103.

19. *Ibidem*, p. 179.

20. *Ibidem*, p. 180.

21. *Ibidem*, p. 163-164.

22. Lya Benjamin, *Definiția “rasială” a calității de evreu în legislația din România (1938-1944)*, în *AIIC*, XXXIV, 1995, p. 126.

23. M.C. - Weinberger, *op. cit.*, p. 176.

24. VICTOR NEUMANN, *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*, Timișoara, 1996, p. 227.

DES ASPECTS CONCERNANT LE PROBLÈME DES JUIFS DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XX-ÈME SIÈCLE EN TRANSYLVANIE ET BANAT

R é s u m é

L'étude en basent sur une bibliographie sur ce thème, présente quelques situation genésé par la cohabitation de la population juifs dans un cadre géographique dominé par l'élément roumain.

Dans le XIX-ème siècle et pendant les premières années du XX-ème siècle existaient en Roumanie les signes d'un antisémitisme de nuance économique et religieux. Le phénomène de la concurrence économique a continué d'être l'un des causes principaux de l'antisémitisme, à qui on ajoute le problème de l'assimilation d'un grand nombre des habitants de la minorité entre les frontières de la Roumanie, réunifiée, les différences de la culture, le problème de l'identification du juif avec le communisme, l'absence d'une information correcte, l'accès des étudiants juifs dans les universités de la Roumanie.

Pendant la période de la deuxième guerre mondiale, le régime Antonescu n'a pas suivi avec la fermeté la politique "de la solution finale", donc parmi tout les pays de l'Europe Centrale et de l'Est, les Juifs roumains représentent le plus grand pourcent de surveillants.